KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 9 — ČÍSLO 1

OBSAH

KAČALA, J.: Socialistická spoločnosť a spisovný jazyk . 3
KRÁĽ, Á.: Tvrdé a mäkké spoluhlásky 9
MISTRÍK, J.: Nedôslednosti pri väzbe textu 15
SABOL, J.: Výslovnosť spoluhlások *ď, ť, ň, ľ* pred *e, i, í, ia, ie, iu* 18

Rozličnosti

Rely (rally, rallye). M. Považaj 21
Jogín, alebo jogista? P. Novák 24

Správy a posudky

Trojúsmevový miláčik. G. Horák 25
Účinný pomocník jazykovej kultúry. V. Dorotjaková 29

Spytovali ste sa

Ker, pl. kry. K. Palkovič . 31
Slová *miera, merať* a ich odvodeniny. E. Rísová . . 31
Kotol — v kotle, topoľ — na topoli. K. Palkovič . . 32

KULTÚRA SLOVA

1975

ROČNÍK 9

ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TERMINOLÓGIU ● ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VEDA,

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

KULTÚRA SLOVA

Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
PhDr. Ján Kačala, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
PhDr. Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA
Doc. PhDr. Eugénia Bajzíková, CSc., doc. PhDr. Valéria Betáková, CSc., PhDr. Gejza Horák, CSc., prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., PhDr. Ján Kačala, CSc., PhDr. Ivan Masár, doc. PhDr. Ján Matejčík, CSc., PhDr. Ján Oravec, DrSc., PhDr. Konštantín Palkovič, prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc., člen korešpondent SAV, PhDr. Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA
884 16 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 9 — 1975 — ČÍSLO 1

*Socialistická spoločnosť a spisovný jazyk**

JÁN KAČALA

1.0. V rozvitej socialistickej spoločnosti má spisovný jazyk nenahraditeľné postavenie: je najdôležitejším prostriedkom komunikácie, spájajúcim, integrujúcim všetkých príslušníkov národa, i vzácnou národnou hodnotou, zachytávajúcou a fixujúcou výsledky tvorivej ľudskej práce vo všetkých oblastiach spoločenského života. Spisovný jazyk je jedným z hlavných znakov národa a z toho vyplýva jeho národnoreprezentatívna funkcia, t. j. byť reprezentantom národa navonok.

Spisovný jazyk na rozdiel od ostatných útvarov národného jazyka (nárečí, slangov, argotov) slúži celej spoločnosti a používa sa vo všetkých sférach spoločenského života (pri výkone štátnej moci, v politickom živote, v armáde, v školách, v spoločenskej výrobe, vo vede, v hromadných oznamovacích prostriedkoch, v umeleckej tvorbe, pri každodennom dorozumievaní atď.). Počet jazykových prejavov v spisovnom jazyku, dôležitých pre celospoločenskú komunikáciu, ustavične rastie. Tým sa zvyšuje aj význam spisovného jazyka pre spoločnosť, ako aj význam jeho neprestajného poznávania a zveľaďovania.

1.1. Aby mohol spisovný jazyk dobre plniť svoje mnohotvárne spoločenské funkcie, musí byť z jednej strany rozvitý, štylisticky diferencovaný, bohatý a z druhej strany zasa jednotný, ustálený a nor-

* Základné myšlienky obsiahnuté v tomto príspevku predniesol autor na kolokviu o teoretických a empirických problémoch pri výskume rečovej komunikácie, ktoré usporiadal Ústredný jazykovedný ústav Akadémie vied NDR v Berlíne v októbri 1973.

movaný. Ak by spisovný jazyk nevyhovoval týmto požiadavkám, veľmi by sa tým sťažila celospoločenská komunikácia a tým aj organizácia spoločenskej výroby. Používanie jednotného dorozumievacieho prostriedku je totiž dôležité už pri komunikácii medzi dvoma jednotlivcami. Pri celospoločenskej komunikácii ide o vzájomné dorozumievanie veľkého počtu jednotlivcov a to len zdôrazňuje význam jednotného a ustáleného spisovného jazyka. Preto sa jazykovedci v mene spoločnosti a v jej záujme všestranne starajú tak o spisovný jazyk ako systém, ako aj o fungovanie tohto systému v spoločnosti. Ich starostlivosť o spisovnú reč zahŕňa tieto zložky: výskumnú, kodifikačnú, jazykovokultúrnu a jazykovovýchovnú.

2.0. Výskumná činnosť slovenskej jazykovedy sa týka všetkých foriem národného jazyka i jeho dejín. Pri tom sa osobitná pozornosť venuje spisovnému jazyku a v rámci neho všetkým jeho rovinám (hláskovej, slovníkovej, tvarovej i skladobnej) a štýlom (náučnému, publicistickému, umeleckému aj hovorovému), ako aj výslovnosti a pravopisu. Výskumná činnosť v oblasti slovenského jazyka je veľmi široká a o ňu sa opiera činnosť vo všetkých ostatných oblastiach starostlivosti o spisovný jazyk. Osobitne bohatá je výskumná činnosť v období po r. 1945, v ktorom vznikli mnohé základné diela o slovenčine.[1]

2.1. Pri kodifikačnej činnosti sa vychádza predovšetkým zo systémového charakteru jazyka, pričom sa systémovosť spisovného jazyka vedome posilňuje. Kodifikujú sa také prostriedky, ktoré sú v zhode so systémom (sú ústrojné), ktoré sú ustálené, celospoločensky platné a funkčne adekvátne. Tieto kritériá sa vo vzťahu k jazykovým prostriedkom uplatňujú komplexne, hoci sa v sporných prípadoch uprednostňuje kritérium systémovosti.[2] Z variantov, ktoré sú jedným z prejavov dynamickosti jazykového systému, odporúčajú sa iba také, čo nie sú rýchlej a spoľahlivej komunikácii na ťarchu. Z nich sa dáva prednosť takým, ktoré sú živé, progresívne a ktoré stoja v centre jazykového systému. Kodifikácia ako normotvorná činnosť značí teda aj vedomé zasahovanie do jazyka, pravdaže, toto zasahovanie sa zakladá na hlbokom poznaní jazykových zákonitostí a noriem, vývinových tendencií v jazyku, jazykovej praxe aj spoločenskej situácie.

Pri výskume a ustaľovaní normy má centrálne postavenie pojem spisovnosti. Kritériá spisovnosti sa hľadajú v súčasnom spisovnom jazyku samom, nie mimo neho. Nehľadajú sa teda ani v jeho predchádzajúcich vývinových etapách (v histórii), ani v nespisovných útvaroch

[1] Prehľad slovakistickej produkcie za ostatných 50 rokov pozri v štúdii RUŽIČKA, J.: Polstoročie výskumu slovenčiny. Jazykovedný časopis, *22*, 1971, s. 5—30.

[2] Pozri aj RUŽIČKA, J.: Tézy o slovenčine. Kultúra slova, *1*, 1967, s. 33—40.

(napr. v nárečiach), ani v iných jazykových systémoch (v iných jazykoch). Pri zisťovaní normy spisovného jazyka sa jazykovedci opierajú najmä o vybratú prax, o dobré jazykové povedomie a o doterajšie opisy prostriedkov spisovného jazyka a jeho noriem. Norma sa potom chápe ako súhrn jazykových zákonitostí a prostriedkov, ktoré sú ústrojné, ustálené a ktoré používatelia spisovného jazyka prijímajú ako všeobecne záväzné.[3] Kodifikácia prostriedkov a noriem spisovného jazyka je uložená v normatívnych jazykových príručkách, jednak syntetických, ako je napr. Morfológia slovenského jazyka (1966), jednak špeciálnych, ako sú rozličné druhy slovníkov (napr. pravopisný, výslovnostný) a ďalšie príručky.

2.2.0. Jazyková kultúra zahŕňa dve zložky: vypracovanosť (vycibrenosť) jazyka a úroveň jazykovej praxe. Keď sa jazyková kultúra chápe ako oblasť jazykovednej činnosti, rozumie sa ňou cieľavedomá starostlivosť o spisovný jazyk, jeho zveľaďovanie a kultivovanie. Jazyková kultúra predstavuje dôležitú súčasť kultúry vo všeobecnosti, zaraďujeme ju teda medzi ostatné kultúrne javy spoločnosti. Je to napokon prirodzené, lebo spomínaná vypracovanosť jazyka ako dorozumievacieho prostriedku a kultivovaná jazyková prax predstavujú významné kultúrne a vôbec spoločenské hodnoty. Zmyslom práce v jazykovej kultúre teda je, aby jazyk čo najlepšie spĺňal spoločenské potreby, aby bol bohatým a kultivovaným nástrojom myslenia, poznávania i dorozumievania a aby rástla kultúrna úroveň spoločnosti. Teória jazykovej kultúry tvorí závažnú zložku teórie spisovného jazyka.[4]

Vedomá starostlivosť o spisovný jazyk vychádza z vedeckého poznania jazyka, z úrovne jeho rozvoja, ako aj z istých teoretických princípov týkajúcich sa vycibrenosti jazyka, jeho dokonalosti, štylistickej diferencovanosti a pod. Pri tejto práci sa rešpektujú aj sociálne faktory, ako je úroveň rozvoja spoločnosti a jej potreby, vzťahy používateľov spisovného jazyka k jazyku, k zásahom jazykovedcov do jazykovej praxe a ďalšie.

2.2.1. Na hodnotenie úrovne konkrétnych jazykových prejavov, t. j.

---

[3] Otázky normy a jej kodifikácie sa podrobne rozobrali na vedeckej konferencii Jazykovedného ústavu SAV v r. 1955; materiál z konferencie vyšiel v časopise Slovenská reč, *20,* 1955, s. 193—279.

[4] Na vybudovaní teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry má veľké zásluhy Pražská škola a osobne akademik B. Havránek; porov. najmä zborník Spisovná čeština a jazyková kultura. Red. B. Havránek, M. Weingart. Praha, vyd. Melantrich A. S. 1932. 276 s. a súbor HAVRÁNEK, B.: Studie o spisovném jazyce. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1963. 372 s. Pozri aj najnovší príspevok: HAVRÁNEK, B.: Marxistické riešenie problémov spisovného jazyka. Kultúra slova, 7, 1973, s. 321—325.

úrovne jazykovej praxe, sa používajú tri kritériá: jazyková správnosť, štýlová primeranosť a spoločenská vhodnosť. Jazyková správnosť je daná poznaním a uvedomeným dodržiavaním jazykových noriem a platnej kodifikácie. Štýlová primeranosť je podmienená zachovávaním štýlových noriem. Spoločenská vhodnosť závisí od rešpektovania spoločenských noriem pri jazykovej komunikácii.

Teoretické princípy práce v oblasti jazykovej kultúry u nás sa vypracovali na vedeckej konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny v r. 1966.[5] Z týchto teoretických princípov s využitím poznatkov teórie a praxe jazykovej kultúry v socialistických krajinách[6] vychádza i práca v oblasti jazykovej kultúry konaná v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV.

2.3. Jazyková výchova nadväzuje na predchádzajúce tri zložky starostlivosti o spisovný jazyk a jeho fungovanie v spoločnosti. Kladie si za cieľ popularizáciu jazykovedných poznatkov a kultivovanie jazykovej praxe jednak odbornou jazykovou kritikou hotových prejavov a jednak upozorňovaním na možné jazykové chyby, t. j. predchádzaním týmto chybám (prevenciou). Pevnou súčasťou jazykovej výchovy je vzbudzovanie záujmu o spisovný jazyk a pestovanie kladného vzťahu k nemu.

3 0. Prácu v okruhu jazykovej kultúry organizujú a odborne vedú jazykovedci slovakisti a inštitucionálne je táto činnosť sústredená v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, v ktorom sa jednak skúmajú teoretické otázky spisovného jazyka a jazykovej kultúry a jednak fungovanie spisovného jazyka v každodennej spoločenskej praxi. V rámci oddelenia jazykovej kultúry funguje v ústave už mnoho rokov jazyková poradňa, v ktorej sa odpovedá na listy inštitúciám i jednotlivcom (okolo 500 ročne), na telefonické otázky (100—150 týždenne) a poskytujú sa odborné konzultácie, z jazykovej a štylistickej stránky sa upravujú texty zákonov a iných právnych noriem, názvoslovné normy, dôležité referáty a iné texty.

Významná práca sa urobila pri budovaní a normalizovaní terminológie. Od r. 1945 sa za odbornej spolupráce pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV pripravilo a vydalo vyše 30 terminologických slovníkov z rozličných vedných a technických odborov. Teoretické základy tejto práce vypracoval J. Horecký v knižke Základy slovenskej terminológie.[7]

[5] Materiál z konferencie vyšiel v zborníku Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967. 296 s.

[6] Porov. k tomu aj seriál príspevkov o jazykovej kultúre u iných slovanských národov, publikovaný v 6.—8. ročníku Kultúry slova.

[7] HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 148 s.

3.1. Poradenská a konzultačná práca ústavu sa opiera o bohatú dokumentáciu: Otázky z listov a telefonátov sa zaznačujú a zaraďujú do kartotéky, ktorá sa využíva pri sociolingvistických výskumoch. Kartotéka umožňuje zjednocovať konzultačnú prácu ústavu a slúži aj na iné ciele (pri lexikografickom spracúvaní slovnej zásoby a pod.). V oddelení sa dokumentačne spracúvajú aj časopisecké a novinové články kodifikačného rázu, resp. články z okruhu jazykovej kultúry a jazykovej výchovy, takže konzultačná práca bezprostredne nadväzuje na výskumnú činnosť a jej výsledky. Konzultačná činnosť je pritom často stimulom výskumnej činnosti. Takto je práca Jazykovedného ústavu v oblasti jazykovej kultúry tesne spojená s jazykovou praxou a s potrebami spoločnosti.

3.2. Práci v oblasti jazykovej kultúry slúži osobitný časopis SAV Kultúra slova (vychádza od r. 1967 desať ráz za rok). Publikujú sa v ňom články všeobecného, teoretického rázu, ďalej články popularizačného a informatívneho rázu a napokon články praktického rázu o jednotlivých jazykových javoch, o konkrétnych textoch, o ich prednostiach aj o chybách v nich.

Jazykovej kultúre a jazykovej výchove slúžia jazykové rubriky v novinách (raz týždenne v troch denníkoch: v ústrednom orgáne ÚV KSS Pravda, v orgáne ROH Práca a v orgáne MV KSS v Bratislave Večerník), v časopisoch a v Československom rozhlase v Bratislave (dva razy týždenne). Výber z príspevkov v rozhlasovej poradni vyšiel knižne pod názvom Jazyková poradňa.[8] V skrátenej forme sú tieto príspevky spracované v publikácii Tisíc poučení zo spisovnej slovenčiny.[9]

Pracovníci Jazykovedného ústavu sa zúčastňujú na besedách v redakciách a vydavateľstvách o jazykovej a štylistickej úrovni rozhlasových a televíznych relácií, kníh a časopisov, na seminároch učiteľov slovenčiny a na ďalších podujatiach.

3.3. Práca v okruhu jazykovej kultúry umožňuje pracovníkom Jazykovedného ústavu okrem iného prenášať výsledky vedeckého výskumu slovenčiny bezprostredne a pohotovo do širokej spoločenskej praxe a získavať z nej popudy aj na výskumnú činnosť. Bohaté kontakty Jazykovedného ústavu s verejnosťou ukazujú, že práca v oblasti jazykovej kultúry je spoločensky potrebná a politicky dôležitá.

4. Pravdaže, táto práca nie je úzko odborná, naopak, má široký spoločenský dosah, lebo sa týka vlastne všetkých používateľov spisovného jazyka ako nositeľov, tvorcov i opatrovníkov spisovnej slovenčiny. Za-

[8] Jazyková poradňa. Red. G. Horák, J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957—1968. 5 zv.

[9] Tisíc poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 372 s. (2. vyd. tamtiež 1974).

interesovanosť verejnosti o spisovnú slovenčinu a jej kultúru je síce veľká, no nateraz nemá nijaký pevný organizačný rámec. Preto je aktuálne a spoločensky priam naliehavé uvažovať o ustanovení reprezentatívneho i autoritatívneho orgánu, napr. v rámci Slovenskej akadémie vied, ktorý by jednak umožnil organizovanú aktívnu a tvorivú spoluúčasť predstaviteľov slovenskej verejnosti na cieľavedomej starostlivosti o spisovný jazyk a jeho kultúru a jednak by zvýšil spoluzodpovednosť príslušných zložiek za osudy spisovnej slovenčiny, za jej zveľaďovanie a pestovanie, za jej vyučovanie, za úroveň jej ovládania i používania v každodennom styku. (Možno tu pripomenúť, že takáto organizačná platforma na zodpovedné riešenie otázok jazykovej kultúry z hľadiska celej spoločnosti sa úspešne uplatňuje napr. v Maďarskej ľudovej republike.) Možno totiž nájsť veľa argumentov na potvrdenie názoru, že v dnešnej situácii treba akcentovať práve zvýšenú zodpovednosť celej našej socialistickej spoločnosti za spisovnú slovenčinu a jej kultúru v plnom rozsahu.

Je celkom prirodzené, že naša socialistická spoločnosť dáva na výskum spisovného jazyka a jeho fungovania v spoločnosti veľa prostriedkov. Jazykovedci, ktorí všestranne skúmajú a opisujú jazyk a spolu s ostatnými inštitúciami dbajú na úspešné plnenie jeho spoločenských funkcií, robia svoju prácu v záujme spoločnosti, tak, aby výsledky tejto práce mohli odovzdať spoločnosti a aby spoločnosť tieto výsledky aj prijímala a prijala za svoje. Jazykovedci ponúkajú výsledky svojej práce každému členovi spoločnosti; závisí od vyspelosti a uvedomelosti občana, ako sa k tejto ponuke postaví a či sa stane spolutvorcom spisovného jazyka v súčasnej etape jeho rozvoja. Tieto výsledky sa pritom opierajú o seriózny výskum a predstavujú kultúrne a spoločenské hodnoty, ktoré si treba sústavne osvojovať, ktoré sa treba aj učiť.[10]

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

[10] K tomu porov. osobitný príspevok KAČALA, J.: Prečo sa treba učiť spisovný jazyk. Kultúra slova, *8*, 1974, s. 33—38.

Tvrdé a mäkké spoluhlásky

(Kapitoly zo slovenskej ortoepie)

ÁBEL KRÁĽ

Ako je známe, v slovenčine sa z pravopisného hľadiska rozlišujú tvrdé, mäkké a obojaké spoluhlásky. Uvádza sa, že toto rozdelenie je dôležité nielen pre pravopis, ale aj pre ohýbanie a odvodzovanie slov (Pravidlá, s. 7).

V úvode treba azda pripomenúť, že označenie spoluhlások za tvrdé, mäkké a obojaké neopiera sa o fonetické fakty, napr. o miesto a spôsob artikulácie, o zvukovú stavbu hlások a pod., ale je to iba metaforické označenie vnemu artikulačno-akustických vlastností hlások (napr. plochý, v čase sa rozširujúci a postupne — hoci vo veľmi krátkom čase — sa rušiaci dotyk chrbta jazyka o podnebnú klenbu pri spoluhláskach *ť, ď, ň, ľ*). Dotyk chrbta jazyka práve pri týchto hláskach sa uskutočňuje na ďasne a *tvrdom* podnebí. Pri spoluhláskach *k, g, ch,* ktoré sa klasifikujú ako tzv. tvrdé spoluhlásky, dotyk je na *mäkkom* (niekedy sa hovorí zadnom) podnebí. Dosť ťažko by bolo povedať, prečo nám vnem niektorých hlások pripadá „tvrdý", iných zasa „mäkký". Takáto klasifikácia hlások je z fonetického hľadiska nepresná — je to iba pomocné pravopisné triedenie, ako to napokon veľmi výrazne ukazuje aj názov „obojaké" spoluhlásky. Spoluhlásky *p, b, m, v, f, r, z, s* sú v slovenčine obojaké iba preto, lebo po nich (v domácich slovách) píšeme niekde tzv. mäkké *i,* inde zasa tzv. tvrdé *y*.

Z ortoepického hľadiska je dôležité najmä správanie sa spoluhlások *t, d, n, l* a *ť, ď, ň, ľ*. Výslovnosť a hlavne používanie ostatných „tvrdých" a „mäkkých" spoluhlások *(k, g, ch, h; č, dž, š, ž, c, dz, j)* nespôsobuje v spisovnej slovenčine väčšie ťažkosti. Nevznikajú pochybnosti o tom, či sa má vysloviť [ǯbán] — *džbán,* [práca], [hrǎza] — *hrádza,* ani pochybnosti, či v prvom páde množného čísla podstatného mena *vojak* má, alebo nemá byť tvar *vojaci.* Iba ojedinelé sú také kolísania, ako je v prvom páde množného čísla podstatného mena *Čech:* správne [česi], ako je aj [mňíx — mňísi], nesprávne [češi]. Inak je používanie a výslovnosť hlások *c, dz, č, dž, š, ž, j; k, g, ch, h; p, b, m, r, s, z* ustálená (o ortoepii *f — v* a *j* sme už hovorili a otázka znelostného spodobovania tvorí zas inú problematiku). Rozdiely medzi pravopisom a výslovnosťou pri týchto hláskach (z hľadiska ich „mäkkosti") nie sú: kde sa *c, dz, č, dž* atď. vyslovuje, tam sa aj zapisuje (označuje) osobitným písmenom.

Spoluhlásky *t, d, n, l* — *ť, ď, ň, ľ* tvoria v tom výnimku. V našom pravopise platí pravidlo, že výslovnosť *ť, ď, ň, ľ* sa neoznačuje mäkčeňom, ak po nich nasleduje *i, í, e, ia, ie, iu.* Ortoepická situácia, ktorá takto vzniká v spisovnej slovenčine, komplikuje sa tým, že toto pravidlo neplatí bezvýnimočne. Máme celé triedy domácich slov, v ktorých pred niektorou z nich vyslovujeme tzv. tvrdé *t, d, n, l* (porov. typ *slávne, matkine, matkini; predísť; tikať;* slová ako *onen, jeden, teraz* atď.). Ani cudzie a prezaté slová sa, pravdaže, nevyslovujú podľa tohto pravidla, pričom zasa v niektorých tvaroch týchto slov stretávajú sa protichodné tendencie (porov.: *terén — v teréne* [v teréňe], *adekvátny — neadekvátny* [ňe-adekvátni], milión — miliónik [mili-óňik] atď.).

Situáciu v slovenčine veľmi správne posudzoval Ľudovít Štúr. Ľudovít Štúr z nej vyvodil aj správne ortoepické a ortografické závery. Napriek tomu, že sú to známe veci, pripomeňme si ich dlhšou pasážou z jeho argumentácie: „Daktorí naši mužovia chcejú, aby sa pre zmenšenie čiarok v istých prípadnostiach mäkké zvuky neznačili, a to v takých, kde sa tieto zvuky ustavične mäkko vyslovujú, napr. *d, t, n* (v Štúrovej kodifikácii nebolo *ľ*) pred *e* nemalo by sa podľa nich zmäkčujúcou čiarkou značiť, ...v čom sa my ale pre vážne príčiny s nimi nezrovnávame, a síce 1. tieto zvuky sú mäkké, čo do hlasu od hrubých odchodné, majú teda, ako sú uchu, tak i oku mäkké byť, a keby sa čiarkou zmäkčujúcou neznačili, oku by boli hrubé, z čoho by už odpor povstával; 2. keby sa v daktorých prípadnostiach tieto zmäkčujúce čiarky vynechávali, mohli by sa vynechávať aj v druhých, že tu ale tak všeobecne miesta sa určiť nedajú, kde by sa vynechávať mali, dakde by ostali a dakde by sa vynechávali, z čoho by len nedôslednosť povstala... 4. nie je ani to pravda, aby napr. *d, n, t* vo všetkých prípadnostiach pred *e* mäkké bolo, nie je mäkké napr. v slovách *ten, teraz... matkinej, matkine...* a mnohé iné, museli by sa teda už zas výnimky od pravidla robiť. A preto naše domnenie je, aby sa mäkké vo všetkých prípadnostiach značili a tak pochybnosť o nich, ako sa vyslovujú, nepovstávala“ (Štúr, 1957, s. 184).

Štúrov náhľad sa nepresadil. Ušetrili sme si tým za 120 rokov trochu rukopisnej práce, no nahonobili sme si aj trochu starostí v kultúre hovorenej reči (ako to Ľ. Štúr správne predvídal). Dnes by sme asi radšej robili tie háčiky a nemali tieto starosti.

Isté ortoepické komplikácie vznikajú aj preto, lebo v slovenskom pravopise máme tzv. tvrdé *y*, no v spisovnej výslovnosti jestvuje iba jediné *i* [i].

Najslabšie ohnivo v rade *t, d, n, l* — *ť, ď, ň, ľ* predstavujú spoluhlásky *l, ľ.*

Nie je potrebné opakovať pri tejto príležitosti, aký osud mala hláska

ľ v spisovnej slovenčine, resp. v pravopisných sústavách začínajúc od Antona Bernoláka. Čitateľ môže nájsť stručné poučenie v článku A. Habovštiaka v Slovenskej reči (Habovštiak, 1952—53).

Chceli by sme však pripomenúť, že ani Štúrovo odmietavé stanovisko k *ľ* nebolo také nekompromisné, ako by mohlo vychodiť z často opakovaných citátov: „... daktorí Slováci tu i tam *l* mäkko vyslovujú, čo sa ale len dakde stáva a jako napospol platné v slovenskom nárečí sa povedať nemôže" (op. cit., s. 175); „Mäkké *l* je len u daktorých Slovákov v obyčaji, preto, ako aj z tej príčiny, že pomaly z vyslovenia slovenského vystáva, lepšie bude, keď sa nebude okreme značiť" (op. cit., s. 183—184). O niekoľko rokov v kritike Hattalovej Gramatiky jazyka slovenského (vyšla r. 1850) totiž napísal: „Vo vzore *pole ...,* keď v množnom počte *l* sa udáva za mäkké, *ako je aj vskutku,* za ním... by vpravde dvojhláska stáť mala vedľa všeobecne bežného zákona v slovenčine..." (op. cit., s. 276; podč. Á. K.).

V Štúrovej kodifikácii spisovnej slovenčiny mäkké *ľ* nebolo. No Ľ. Štúr sa nestaval proti jeho zavedeniu v hodžovsko-hattalovskej reforme napriek tomu, alebo skôr práve preto, že „v reči nesmie a na žiaden spôsob nemôže byť zákonom: ľúbenie alebo neľúbenie sa dajedných foriem, bo ľúbenie je vec každého jednotlivca..., ale jediným zákonom v reči môže a musí byť stroj a organizmus reči" (op. cit., s. 144), k čomu opäť v parafráze Štúrovej formulácie možno dodať: „reči, ako je v ústach národa". Tieto slová sú veľmi aktuálne aj po historickom odstupe vyše jedného storočia a možno ich s dobrým úmyslom adresovať azda aj dnes tam, kam ich v prvom rade adresoval autor. Nemali by sme podceňovať jednoduchú pravdu, že sme všetci dedičmi materinskej reči a že sme dnes dedičmi aj takých jej problémov, ktoré majú svoju dlhú históriu a ktorých sa pre rozličné príčiny (prinajmenšom nateraz) nemôžeme zbaviť dajakým cisárskym rezom.

Po hodžovsko-hattalovskej úprave spoluhláska *ľ* mala pevné miesto vo všetkých gramatikách skoro v tom istom rozsahu, ako je v dnešnej kodifikácii. Podľa nášho úsudku súvisí to najmä s týmito faktami: 1. Spoluhláska *ľ* je v nárečiach rozšírená na veľkom území Slovenska (Habovštiak, 1952—53). 2. Protiklad *l* — *ľ* sa v spisovnej slovenčine funkčne využíva. Najpresvedčivejšie to ukazujú dvojice *lavica* — *ľavica, hladí* — *hľadí,* ale rovnako aj dvojice *stály* — *stáli* [stáli — stáľi], *žily* — *žili* [žili — žiľi], *stále* — *stále* [stále — stáľe], s včelou — s včeľou [s‿fčeloų — s‿fčeľoų]. 3. Spoluhláska *ľ* je systémovo zaradená do skupiny ostatných mäkkých spoluhlások a najmä do radu *ť, ď, ň, ľ* (porov. vzory *stroj, ulica, srdce;* slovesné triedy *robiť, vidieť, rozumieť;* tvorenie prísloviek; odvodzovanie slov; o tom pozri argumentáciu J. Sabola, 1967 a príklady, ktoré uvádza Pauliny, 1968, s. 102—203).

Z hľadiska systémového zaradenia a vystupovania hlások *t, d, n, l* – *ť, ď, ň, ľ* sú ortoepicky prijateľné iba tieto podoby (zaznamenávame ich vo fonetickej transkripcii bez zátvoriek):

xoďiť, plaťiť, zdaňiť — páľiť;
pekňe, slávňe (resp. sláuňe) — ríxľe;
pekné, slávne (sláune) — ríxle;
mladeį, peknei — maleį;
o‿žeňe, na‿voďe — o‿perľe;
w‿benzíňe, f‿teréňe — vo‿fudbaľe;
japoňec — beŋgáľec, ne-andertáľec;
tučňįak — maňįak;
rįaďik, bocįaňik, mili-óňik — aňįeľik, fígľik;
komunizmus — socįalizmus, univerzalizmus;
parti-a, máni-a, — patáli-a, ľali-a (v Kultúre slova, *8*, 1974, s. 258 je chybne ľaľi a);
kombaįnista, telefonista — fudbalista;
kvantita, invalidita, imunita — lokalita, individu-alita;
medik, texnik, skeptik — alkoholik.

K tomuto pristupujú dnes aj ďalšie, historicky podmienené činitele: 4. Kodifikácia *ľ* má v spisovnej slovenčine svoju tradíciu a má pevnú oporu v kultivovaných prejavoch a u kultivovaných nositeľov spisovnej slovenčiny. Z tohto hľadiska, to znamená aj z hľadiska všeobecného hodnotenia „správnej", „vzornej", „peknej", „starostlivej" (jednoducho ortoepickej) spisovnej výslovnosti, je zásah do dnešnej kodifikácie v tomto bode celkom neprijateľný.

Tieto fakty sú zovšeobecnene pojaté aj do základných téz teórie slovenskej ortoepickej kodifikácie, ako sme sa pokúsili formulovať ich na inom mieste (Kráľ, 1966; 1972).

Napriek opakujúcim sa kritikám stavu spisovnej výslovnosti môžeme konštatovať, že odhliadnuc od výkyvov (napr. v našom rozhlase a televízii) výslovnosť *ľ* sa v spisovnej slovenčine za posledné tri desaťročia zreteľne upevnila a v hovorených spisovných prejavoch je viditeľný vývin k stavu, aký sa zakotvil v ortoepickej kodifikácii. Dnes sa mimoriadne silne prejavuje subjektívny (psychologický) činiteľ: hodnotenie a prijímanie vyslovnosti *ľ* v spisovnej slovenčine zo strany poslucháčov. V ortoepickej kodifikácii zachytená výslovnosť sa v spisovných prejavoch všeobecne pokladá za neutrálnu (bezpríznakovú), rozšírilo a rozširuje sa odmietavé hodnotenie spisovných prejavov, v ktorých chýba počuteľné odlíšenie (protiklad) *l* — *ľ* v požadovaných pozíciách.

Súčasne však musíme povedať, že spoluhláska *ľ* nie je v spisovnom

jazyku taká ustálená ako ostatné „mäkké" spoluhlásky *(ť, ď, ň)*. Na sociálny (a historický) základ tohto javu poukázal už dávnejšie J. Stanislav (1953, s. 210—212), ale aj V. Uhlár (1940—41; 1958). Nám sa však vidí nepochybné, že konštatovaný stav súvisí aj s inými, a to práve vnútrojazykovými činiteľmi. Jedným z nich by mohlo byť zaradenie *l*-ových hlások k zvučným (sonórnym) spoluhláskam a medzi nimi osobitne k spoluhláske *r*, s ktorou tvoria samostatnú triedu tzv. likvíd. Viaceré ortoepické (ale aj iné jazykové) javy ukazujú, že tieto hlásky mali v historickom vývine slovenčiny a majú aj v dnešnej spisovnej slovenčine osobitné postavenie. Osobitnosť postavenia týchto hlások v hláskovom (resp. fonematickom) systéme slovenčiny sa prejavuje v tom, že nemajú neznelé protiklady (sú nepárové) a z likvíd má v slovenčine mäkký protiklad iba *l*. Hlásky *r, l, ŕ, ĺ* sú typickými reprezentantmi „prechodného pásma" medzi samohláskami a spoluhláskami (Vachek, 1974, s. 31; porov. aj fonologickú systematiku u E. Paulinyho, 1968, s. 51—54 a problémy so systematikou likvíd, ibid., s. 60). Možno pripomenúť, že v slovenčine zaujíma osobitné postavenie aj pár [v — u̯] (porov. Kráľ, 1974a, b).

Napriek tomu nejestvuje (podľa nášho pevného presvedčenia) nijaká iná možnosť iba zotrvať pri terajšej kodifikácii *ľ* v celom dnešnom rozsahu a pokladať hlásku *ľ* za taký člen radu „mäkkých" (palatálnych) spoluhlások, ako je hociktorá iná palatálna spoluhláska, predovšetkým *ť, ď, ň*.

Nepokladáme za rozhodujúce, že v niektorom slovenskom meste je taká alebo onaká fluktuácia vo výskyte *ľ*. Mechanické zratúvanie frekvencie *l* — *ľ* v hovorených prejavoch poskytuje užitočné informácie o pohybe fonetických javov v rečovej praxi istého typu, no ak sa z toho majú robiť ortoepické závery, musí sa posúdiť aspoň to, či sme zratúvali fonetické javy v s p i s o v n o m prejave. Ako by to asi vyzeralo, keby sme podľa takejto metódy mali rozhodovať o všetkých ortoepických javoch (napr. o asimilácii spoluhláskových skupín, o kvantite samohlások), o jazykových javoch vo všetkých jazykových plánoch (napr. v tvarosloví) a keby sme takto chceli riešiť problémy pravopisu? K akým úpravám by nás asi donútil štatistický priemer? Pokladáme za celkom pomýlené, ak sa ešte stále z takýchto postupov evokujú a rozširujú pochybnosti o dnešnej kodifikácii *ľ* aj v pozíciách, kde sa palatálnosť označuje mäkčeňom. J. Muránsky (1973) napríklad tvrdí: „Ak je používanie *ľ* v spisovnom jazyku problematické (!), tak sa tento problém nemá zužovať len na skupiny *le, li*, ale aj na výslovnosť *ľ* vo všetkých pozíciách" (ibid., s. 45—46); „Existencia (!) *ľ* sa nemá v spisovnom jazyku zužovať len na skupiny *le, li*, ale na jeho existenciu (!) a funkciu v spoluhláskovej sústave spisovnej slovenčiny vôbec" (ibid., s. 53). Za problematické pokladáme práve ta-

kéto tézy — už aj preto, lebo okrem iného naozaj treba vidieť funkciu *ľ* „v spoluhláskovej sústave spisovnej slovenčiny".

Z marxistického chápania podstaty, povahy a funkcie jazyka vyplýva, že spisovný jazyk možno a treba v jeho vývine ovplyvňovať s ohľadom na viaceré činitele, no z tohto chápania súčasne vyplýva aj to, že sa to musí diať tak, aby sa čo najúplnejšie zabezpečovala základná úloha (funkcia) spisovného jazyka — bezporuchové dorozumievanie v spoločnosti, ktorá tento jazyk používa.

Vieme, že spisovný jazyk nemôže dobre plniť svoje úlohy, ak nie je primerane ustálený, ak nie je „pružne stabilný". Preto sa aj v teórii staráme o to, aby sme objavili a vývinovo správne ovplyvnili také javy, ktoré by eventuálne mohli spôsobiť väčší pohyb, než sa to pokladá za primerané pojmu „pružná stabilita". Aj preto musíme zotrvať na doterajšej ortoepickej kodifikácii spoluhlások *l — ľ*.

Vyplýva z toho okrem iného praktická úloha vytvárať predpoklady na ďalšie upevnenie *ľ* v spisovnej slovenčine všetkými primeranými prostriedkami a metodická požiadavka hovoriť o ortoepii *ľ* v širšom výklade o ortoepii celého radu „mäkkých" spoluhlások *ť, ď, ň, ľ*. Usudzujeme, že táto metodická zásada by sa mala dôsledne dodržiavať aj v školskej praxi.

Kabinet fonetiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

HABOVŠTIAK, A.: O výslovnosti skupín le, li. Slovenská reč, *18*, 1952/53, s. 225—234.

KRÁĽ, Á.: Problémy slovenskej ortoepie. Slovenská reč, *31*, 1966, s. 325—335.

KRÁĽ, Á.: Východiská ortoepickej kodifikácie slovenčiny. Slovenská reč, *37*, 1972, s. 193—204.

KRÁĽ, Á.: Spoluhláska v a jej varianty. Hlásky u̯—v. Kultúra slova, *8*, 1974, s. 292—296.

KRÁĽ, Á.: Spoluhláska v a jej varianty. Hlásky f—w. Kultúra slova, *8*, s. 338—344.

MURÁNSKY, J.: Frekvencia l—l v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny v Spišskej Novej Vsi a v Poprade. In: Zborník jazykovedných štúdií na počesť VII. slavistického kongresu vo Varšave. Bratislava, SPN 1973, s. 45—54.

PAULINY, E.: Fonológia spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava, SPN 1968, 124 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 11. vyd. Bratislava, SAV 1971, 422 s.

SABOL, J.: Zásady a východiská pri kodifikácii slovenskej ortoepickej normy. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, SAV 1967, s. 178—181.

STANISLAV, J.: Slovenská výslovnosť. Martin, Osveta 1953, 295 s.
ŠTÚR, Ľ.: Náuka reči slovenskej. Slovenčina naša, zv. V, Bratislava, SVKL 1957, s. 153—253.
ŠTÚR, Ľ.: Ústrojnosť a organizmus reči slovenskej. (Výťah zo spisu oproti Hlasom.) Slovenčina naša, zv. V, Bratislava, SVKL 1957, s. 133—145.
ŠTÚR, Ľ.: Hattalova Grammatica. Slovenčina naša, zv. V, Bratislava, SVKL 1957, s. 264—282.
UHLÁR, V.: Slovenské ľ. Slovenská reč, *8*, 1940/41, s. 204—211.
UHLÁR, V.: Upevnenie a rozšírenie ľ v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, *23*, 1958, s. 91/102.
VACHEK, J.: Glosa k srovnávací typologii spisovné češtiny a slovenštiny. In: Jazykovedné štúdie 12 (Peciarov zborník). Bratislava, SAV 1974, s. 30—35.

Nedôslednosti pri väzbe textu

Kapitolky zo štylistiky (31.)

JOZEF MISTRÍK

Aby text bol ucelený a zrozumiteľný, žiada sa v ňom dôsledne a presne uplatňovať prostriedky, ktorými sa slová navzájom zväzujú. Máme na mysli najmä gramatickú zhodu. Ak napríklad sa vo vete slová *môj* a *matka* majú chápať ako jeden významový celok, treba zámeno *môj* použiť v tom istom rode, ako má slovo *matka;* teda *moja matka.* Ak sa v texte aj ďalej, aj v nasledujúcich vetách hovorí o matke, musia všetky slová, schopné vyjadrovať gramatickú zhodu, byť v singulári ženského rodu. Konkrétne takto: *Moja matka* mi to nakoniec *vyčitovala. Bola* pritom veľmi *smutná.*

Neraz sa však vyskytujú v textoch situácie, že sa takáto niť zhody niekde pretrhne, a prejde sa do nenáležitej gramatickej podoby. Pri kurzorickom čítaní alebo vnímaní hovoru sa prerušenie nepostrehne, ba prijímateľ takýto prechod pokladá dokonca za samozrejmý. Uvedieme aj na to príklad: *Dnes zasadalo predsedníctvo Krajského výboru Národného frontu v Banskej Bystrici. Okrem iných závažných vecí prerokovali aj rozvoj pracovnej iniciatívy v Stredoslovenskom kraji.* Sloveso *prerokovali* sa svojím významom vzťahuje na slovo *predsedníctvo,* no gramaticky sa s ním nezhoduje. Pri uplatnení prísnych kritérií by sa tu malo hovoriť a anakolúte textu. Ešte jeden príklad, z ktorého tiež možno vyčítať narušenie gramatickej zhody slov v texte: *Mala som kedysi veľkú lásku ... Rada som ho mala, no stratil sa mi, hádam na-*

vždy. Tu je rozpor v gramatickom rode medzi slovom *láska* a slovesom i zámenami, ktoré sa naň vzťahujú. Aj tu by sa pri uplatnení prísnych kritérií malo hovoriť o chybnom spojení, o chybe vo väzbe textu.

Pri konkrétnej komunikácii si človek viacej uvedomuje vec než jej pomenovanie. Uvedomovanie veci je niekedy také silné, že sa nepostrehne rozpor medzi jazykovou podobou a obsahom pomenovania (dievča — ona, chlapča — on). Niekedy sa dokonca uplatnenie rozporu zo štylistického hľadiska javí ako nevyhnutné alebo aj naopak. dôsledné rešpektovanie jazykovej podoby sa pociťuje ako príznakové.

Kedy sa nedôslednosť v uplatňovaní gramatickej zhody toleruje alebo priam vyžaduje? V obidvoch uvedených príkladoch nedôslednosť v gramatickej zhode je z psychologického hľadiska celkom prirodzená, lebo autor vnímal viacej vec než podobu, ktorou onú vec pomenúval. Slovo *predsedníctvo* je abstraktné a v konkrétnom prípade sa chápe distributívne — predsedníctvo tvorí niekoľko jednotlivcov, ktorí ako predsedníctvo rokujú. Prechod od singuláru *(predsedníctvo zasadalo)* k plurálu *(prerokovali)* je cestou od abstraktného ku konkrétnemu. Obdobne je to aj v druhom príklade pri prechode od metaforického slova *láska* k predstave konkrétneho chlapca. Uvedieme ešte niekoľko príkladov: *Žiactvo sa zhromaždilo pred novou školou. Po krátkom prejave riaditeľa školy sa rozišli do tried. — Neďaleko sme zbadali tých, ktorých hľadáme. Mládež. Zastavili sme sa. Prihovorili sme sa im. — Prišla k nám celá rodina. Po polhodine odišli na cintorín.* Ani v jednom z týchto troch príkladov sa anakolúty nejavia ako chyby. Štylizácia by sa dokonca pociťovala ako príznaková, keby sa v texte dôsledne uplatňovali gramatické významy. Najvýraznejšie by to bolo vidieť v druhom príklade: *zastavili sme sa pri mládeži, prihovorili sme sa jej.*

Niekedy sa zhoda naruší preto, že nadväzujúci výraz je ďaleko od pomenovania, takže v priebehu dlhšieho textu sa zachovala iba zviazanosť textu so skutočnou vecou. Príklad: *Dievča sa konečne stretlo so svojím známym ... Mnoho a mnoho mu rozprávala o situácii na svojom novom pracovisku.* Takúto nedôslednosť uplatní autor niekedy preto, aby naznačil väčšiu časovú alebo citovú ruptúru na mieste, kde niť gramatickej zhody pretrhne. Časový alebo citový interval sa môže ešte znásobiť uplatnením odseku v texte. Keby sa, povedzme, predchádzajúci príklad skrátil takto: *Dievča sa konečne stretlo so svojím známym. Rozprávala mu ...* a za slovom *známym* by sa realizoval odsek, vyjadrená formálna ruptúra (zlom) by mohla signalizovať časovú, citovú alebo inú významovú ruptúru v texte.

Všetky doteraz uvedené prípady sa dajú riešiť tak, že sa kvôli zreteľnosti buď pôvodné pomenovanie zopakuje, alebo — ak sa grama-

tické významy menia — uvedie sa nový výraz. Asi takto: *Dnes zasadalo predsedníctvo Krajského výboru Národného frontu v Banskej Bystrici. Predsedníctvo prerokovalo ... — Mala som kedysi veľkú lásku ... Chlapec, ktorého som mala rada, sa mi stratil ... — Žiactvo sa zhromaždilo pred novou školou. Po krátkom uvítacom prejave riaditeľa školy sa žiaci rozišli do tried.* Pravda, napriek tomu, že takéto štylizácie sú z gramatického hľadiska korektné, pociťujú sa v texte ako ťarbavé, zdržujúce jeho tempo.

Pochybnosti sú niekedy o tom, či augmentatíva typu *psisko, chlapisko, babisko* sú stredného rodu, alebo sa ich gramatický rod zhoduje s prirodzeným rodom *(ten psisko, ten chlapisko, tá babisko).* V literatúre sa totiž vyskytuje kolísanie. Aj tu sa rod prakticky volí podľa toho, čo na hovoriaceho silnejšie vplýva — či obsah, alebo forma pomenovania. Deti, ktoré si neuvedomujú gramatický rod, bežne uplatňujú zhodu gramatického rodu s prirodzeným rodom *(ten psisko,* a nie *to psisko).* Z hľadiska jazykového systému náležitý bude rod diktovaný formou slova *(to psisko).* Kolísanie sa v texte využíva ako štylistický prostriedok.

Nezhoda v rode a čísle sa niekedy vyskytuje v replikách adresovaných kolektívu vnímanému v distributívnej podobe. Nedôslednosti vo väzbe sa niekedy dostávajú až do vnútra vety. Na futbalových ihriskách občas počuť repliky ako *Slovan, hrajte!; Spartak, bráňte sa!* Náležité spojenia by boli *Slovanisti, hrajte* alebo *Slovan, hraj.* Vnútri vety sa narúšajú väzby aj v enumeratívnych parataktických konštrukciách typu: *Sofisti zhromažďovali mládež, prednášali im a besedovali s nimi.*

V dialógoch sa niekedy vyskytnú takéto situácie. Osoba *A* rozpráva niečo osobe *B.* Osoba *A* v rozprávaní zovšeobecňuje tak, ako by rozprávala o človeku v gnómickom zmysle, ktorý sa chápe, pochopiteľne, v mužskom rode *(Človek by si myslel ...).* Ak osoba *B* je prirodzeného rodu ženského alebo jej osoba *A* vyká, potom zo všeobecného mužského rodu alebo zo všeobecného singuláru prejde do plurálu. Namiesto spojenia *Tam si dostal všetko, čo si len chcel* (v zmysle *Tam človek dostal všetko, čo len chcel)* sa použije konkrétne a adresné *Tam si dostala všetko, čo si len chcela* alebo *Tam ste dostali všetko, čo ste len chceli.* Hovoriaci sa neraz nevie rozhodnúť, ktorý z gramatických významov vybrať. Správne sú obidve možnosti *(ten človek, ty človek,* i *tá žena, vy ujo).*

Nedôslednosti vo väzbe textu, ale i vnútri vety sa môžu pociťovať niekedy ako chybné, ale niekedy ako funkčné, štylisticky zámerné. Treba rozlišovať, o aký štýl v konkrétnom prípade ide. Vo vecných textoch náučného, administratívneho alebo žurnalistického štýlu sa kvôli presnosti a jednoznačnosti výrazu nemá narúšať gramatická zhoda. Ale v umeleckých textoch, v beletrizovaných žurnalistických tex-

toch, v rečníckych a hovorových prejavoch také vybočenie treba tolerovať, ba niekedy dokonca podporovať. Tu treba rátať s oporou o kontext, situáciu a o intonáciu. Umelecké, beletrizované, rečnícke a hovorové prejavy sú výrazne kontextové a konsituačné. Mimoslovesné situácie v nich sú dosť často silnejšie ako tie, ktoré sú expressis verbis zakomponované v texte. Aj z uvedenej konštatácie vyplýva, že štylistika popri poetickej licencii má aj ďalšie tolerancie, ktoré ju niekedy stavajú proti gramatike. Hyperkorektnosť sa môže v štylistike konkrétneho prejavu javiť hoci tak ako nekorektnosť. Keby štylistika musela vždy dôsledne rešpektovať gramatikou predpisované áno — nie, neraz by šla proti sebe. Gramatická chyba nemusí byť zároveň aj štylistickou chybou. Býva to dosť často aj naopak. Pravdaže, autor, neovládajúci dobre gramatiku, nesmie robiť z núdze cnosť.

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

*Výslovnosť spoluhlások ď, ť, ň, ľ pred e, i, í, ia, ie, iu**

JÁN SABOL

Stačí vyskloňovať slová *žena (ženy, žene), chata (chaty, chate), búda (búdy, búde), skala (skaly, skale)* alebo od slov *schod, plot, lán, sokol* utvoriť zdrobneniny na *-ík, -ik (schodík, plôtik, lánik, sokolík),* aby sme zistili, že v istých prípadoch spoluhlásky *d, t, n, l* sa vo výslovnosti menia na *ď, ť, ň, ľ.* Tento jav nastáva v spisovnej slovenčine pred samohláskami *e, i, í* a pred dvojhláskami *ia, ie, iu.* Slová ako *dieťa, ticho, vlani, liať* dovoľujú rozšíriť naše tvrdenie o poznámku, že pred *e, i, í, ia, ie, iu* sa v domácich slovách vo výslovnosti zjavuje iba mäkké *ď, ť, ň, ľ.*

Jazyk — a teda aj spisovná slovenčina — je však jav so zložitou

* Tento článok je prvým zo série príspevkov, ktorými chceme najmä z oblasti zvukovej roviny dnešnej spisovnej slovenčiny interpretovať — predovšetkým pre potreby praktických používateľov slovenčiny — niektoré zaujímavé javy a pokúsiť sa objasniť ich fungovanie. Takýto výklad jazykovej normy je totiž jedným z poslaní časopisu Kultúra slova.

stavbou. Prelínajú sa v ňom zákonitosti viacerých rovín, napr. zvukovej a významovej. Jeho vývinovej dynamike sa nepodriaďujú rovnako všetky prvky; do súčasného systému sa pretláčajú stopy starších vývinových štádií. Pri preberaní cudzích slov zasa na seba narážajú dve rozličné jazykové sústavy. Toto všetko sa premieta vo výstavbe a používaní jazykových prostriedkov, a teda aj v uplatnení zvukových, najmä kombinačných zákonitostí. A tu sme pri prameni príčin, ktoré spôsobujú, že v istých prípadoch sa oná uvedená kombinačná črta dnešnej spisovnej slovenčiny narúša.

Všimnime si teda výnimočné prípady výslovnosti tvrdých spoluhlások *d, t, n, l* pred *e, i, í, ie,* ako ich uvádzajú Pravidlá slovenského pravopisu (1967, s. 8), a pokúsme sa osvetliť ich príčinné pozadie.

Ide o tieto prípady:

a) v tvaroch prídavných mien vzorov *pekný* a *matkin (zaviatehu, piatemu, krásnej, stáli, biele, matkinej, jednej, jedni);*

b) v tvaroch zámen *ten, tento, onen: ten, tej, tí, tie; onen, onej, oní;*

c) v tvaroch s predponami *(odísť, predísť, nadísť, podísť; odinakiaľ; nadeň, podeň, predeň);*

d) v slovách *jeden, jedenásť, hoden, žiaden, vinen, temer, teraz, teda, vtedy, pijatika, vínečko, terč;*

e) v slovách cudzieho pôvodu *(komunizmus, termín, idea, lignit);*

f) v onomatopoických slovách *(tik-tak, tikať, tikot).*

Sústredenejší pohľad na výpočet výnimiek, pri ktorých sa namiesto očakávaného zmäkčeného *ď, ť, ň, ľ* zjavujú vo výslovnosti ich tvrdé pendanty, umožňuje rozoznať a vymedziť tri systémovejšie skupiny výrazov:

1. Koncovky adjektiválií (bod a, čiastočne b).

Tento prípad narúšania ustálenej kombinácie foném súvisí s tlakom inej jazykovej roviny v rámci súčasnej stavby spisovnej slovenčiny. Je to zákonitosť tvaroslovnej roviny, ktorá sa vo vývine slovenskej morfológie uplatňuje ako „silná tendencia po jednotnej podobe tvarotvorného základu" (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 47); ide o zákonitosť tvarovej analógie, ktorá „sleduje jednoliatosť, uniformitu tvarového systému jazyka, najmä tým, že sa odstraňujú nepravidelnosti zdedené z predchádzajúceho stavu alebo vyvolané zásahmi z inej roviny, napr. zmenami hlások" (tamže). O tom, že je táto zákonitosť veľmi priebojná, svedčí výslovnosť zámenného tvaru [tje̯]. Je to jediný prípad v slovenskej spisovnej výslovnosti, keď sa pred dvojhláskou, ktorá sa začína na [i̯], vyslovuje nezmäkčená spoluhláska *t (d, n, l).*

Ďalej sem treba zaradiť aj výslovnosť v slovách *jeden, žiaden, vinen* a *hoden.* Na pozadí histórie — v týchto tvaroch je *e* striednicou za mäkký jer — by sme vlastne mali očakávať palatálne spoluhlásky.

A pôvodná výslovnosť taká naozaj aj bola. Ako konštatuje E. Pauliny (1963, s. 122—123), „nepalatálnosť konsonantu pred —*6n7*>—*en* nie je pôvodná, je neskoršia, vznikla tvaroslovným vyrovnávaním". Zrod zákonitosti tvarovej analógie sa teda v slovenčine ohláša už hlboko v jej histórii.

2. Relikty starších vývinových štádií slovenčiny (čiastočne bod b a d).

Ako sme už uviedli v úvodných poznámkach, vývinovej dynamike jazyka sa nepodriaďujú rovnako všetky prvky (platí to najmä o najviac frekventovaných javoch), niektoré z nich si aj do súčasného systému prinášajú so sebou stopy po svojich historických osobitostiach. Platí to pri uvedenej kombinačnej zákonitosti o slovách typu *ten, onen* (tu je *e* za tvrdý jer), v ktorých sa drží pôvodné, historicky podmienené zoskupenie hlások, rovnako ako vo výrazoch súvisiacich so zámenom *ten (temer, teraz, vtedy, teda)*. Ba vlastne sem treba zaradiť aj slová typu *dych, lyže, tylo,* v ktorých síce — na pozadí dnešnej grafickej sústavy slovenčiny — ypsilon signalizuje nepalatálnu, pôvodnú výslovnosť, ale vo zvukovej rovine ide vlastne o kombináciu [d, t, n, l + i].

3. Cudzie slová a slová cudzieho pôvodu (bod e, ale napr. aj slovo *terč* z bodu d).

Výslovnosť nezmäkčených spoluhlások *d, t, n, l* pred samohláskami *e, i, í* je v tomto prípade podmienená tlakom iného zvukového systému. Slovo, ktoré slovenčina prebrala z cudzieho jazyka, si so sebou prináša aj svoje pôvodné ustrojenie, „vybavenie". K nemu, prirodzene, patria aj zvukovo-kombinačné osobitosti. Výslovnosť *t, d, n, l* je v týchto prípadoch veľmi citlivým ukazovateľom stupňa adaptácie prostriedku prevzatého z iného jazyka. Slová cudzieho pôvodu, v ktorých sa už uplatňujú zvukové (a iné) zákonitosti domácich slov, možno totiž hodnotiť ako plne zdomácnené. Takýto proces sa odohral napr. v slovách *latinský, latinčina, diabol,* v ktorých sa vyslovuje podľa modelu domácich slov *ť, ď* (v poslednom z nich však výslovnosť mäkkého *ď* nevyhnutne predpokladala aj zmenu rôznoslabičnej skupiny *i + a* na tautosylabickú, jednoslabičnú, čiže prehodnotenie tejto skupiny na dvojhlásku).

Zostávajúce dva prípady — výslovnosť v tvaroch s predponami (bod c) a výslovnosť v onomatopoických, zvukomalebných slovách (bod f) sú vlastne v tejto otázke okrajové.

4. Výslovnosť v type *odísť, nadeň* a pod. s tvrdým *d* súvisí s kombinačnými zákonitosťami slovenčiny na morfematickom švíku predpona + základ slova. Na tejto hranici morfém sa v spisovnej slovenčine totiž vypracovali podobné kombinácie foném ako na rozhraní slov. Tak ako výslovnosť *d, t, n, l* v postavení na konci slova neovplyvňuje sa-

mohláska *i, í, e* zo začiatku nasledujúceho slova (von‿iďe, nie voň‿iďe), nenastáva uvedená zmena ani v tomto prípade. Aj týmto úkazom sa hlási hranica prefixálnej a koreňovej morfémy.

5. Výslovnosť *d, t, n, l* pred *e, i, í* v zvukomalebných slovách (*tik-tak, tidli-fidli* a pod.) vyplýva zo svojrázneho zvukového ustrojenia týchto výrazov. Ich nápadná expresívnosť sa navonok prejavuje práve v častom „narúšaní" ustálených charakteristických zvukových čŕt príslušných jazykov, a teda aj spisovnej slovenčiny. Ale o tom bude ešte reč v niektorom z našich ďalších príspevkov.

Ukazuje sa, že výnimočné prípady interpretovanej kombinácie hlások v spisovnej slovenčine nie sú ani umelým výtvorom jazykovedcov, ani prebytočnou neprehľadnosťou v zvukovej sústave nášho jazyka. Takými sa vari môžu zdať iba na prvý pohľad Ide o zákonitosť, ktorá sa dá jazykovedne vysvetliť na pozadí napätia historického a synchronického stavu v jazyku, vzťahu rozličných jazykových štruktúr a prienikom viacerých jazykových rovín. Je zároveň citlivým prejavom jazykovej dynamiky, ale aj miestom, ktoré pripomína jazykový „filter" slovenčiny, najmä vo vzťahu k slovám prevzatým z iných jazykov.

Filozofická fakulta UPJŠ
Grešova 3, Prešov

LITERATÚRA

Morfológia slovenského jazyka. 1. vyd. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

PAULINY, E.: Fonologický vývin slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 358 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 11. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 418 s.

ROZLIČNOSTI

Rely (rally, rallye)

Pri sledovaní dennej, ale aj ostatnej periodickej tlače sme si všimli nejednotnosť pri písaní slova *rally,* resp. *ralye* a pri jeho rodovom zaradení. Napr.: *Skončilo sa XXXV. Rallye FICC* (Šport 12. 8. 1974). — *Pozdravujeme účastníkov Rally FICC* (Auto-moto, č. 31 z 31. 7. 1974).

— *V minulom roku sa Slovakia rallye neuskutočnila* (Auto-moto, č. 31 z 31. 7. 1974). — *Náročnosť VI. ročníka medzinárodnej rallye zvýšilo 19 rýchlostných skúšok v celkovej dĺžke 255 km* (Pravda 25. 9. 1974). — *To že obe etapy VI. ročníka medzinárodnej automobilovej rallye neboli prechádzkou, potvrdzujú samotné fakty* (Večerník 1. 10. 1974). Organizačný výbor Rally FICC 1974 vydal pri príležitosti tohoročného stretnutia mototuristov z celého sveta program, z ktorého máme tento doklad: *Slávnostné otvorenie XXXV, Rally FICC.*

Z uvedených príkladov vidno, že sa v praxi používajú dve pravopisné podoby, a to *rally* a *rallye.* Podoba *rallye* je častejšia. Okrem toho príklady ukazujú, že slovo *rally,* resp. *rallye* sa používa ako podstatné meno stredného rodu i ako podstatné meno ženského rodu. Skôr ako zaujmeme stanovisko k uvedeným pravopisným podobám a k rodovému zaradeniu slova *rally/rallye,* všimneme si pôvod slova, jeho význam a spracovanie v normatívnych príručkách.

Slovo *rally (rallye)* sa v základnej normatívnej príručke, t. j. v Pravidlách slovenského pravopisu (11. vydanie, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971), neuvádza. Slovník slovenského jazyka VI (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968) v doplnkoch uvádza slovo *rallye* s odkazom na písomnú podobu *rely.* Pri hesle *rely* je výklad „druh motoristických pretekov" a uvádza sa údaj o jeho anglickom pôvode, o štylistickom zaradení (slovo zo športovej oblasti), ako aj morfologické údaje (stredný rod, nesklonné) a poznámka staršie písanie i *rallye.* V Praktickej príručke slovenského pravopisu od A. Zaunera (4. zrevidované vydanie, Martin, Osveta 1973) sa uvádza na prvom mieste podoba *rely* a na druhom mieste *ralye* (s jedným *l*), anglický pôvod, výslovnosť *reli* a morfologické údaje ženský alebo stredný rod, nesklonné. Obidve príručky sa teda zhodujú v údajoch o pôvode slova, ale už nie sú úplne jednotné v uvádzaní jeho pravopisnej podoby a v jeho rodovom zaradení. K pôvodu slova *rely* doplňame, že v angličtine sa píše *rally* a vyslovuje *reli.* K nám sa však toto slovo dostalo prostredníctvom francúzštiny, preto je u nás viacej rozšírená francúzska podoba *rallye.* Je zaujímavé, že hoci sa v SSJ a v Praktickej príručke slovenského pravopisu odporúča používať písomnú podobu *rely,* v praxi sme sa s touto podobou nestretli. Na uprednostňovanie nezdomácnených podôb *rally,* resp. *rallye* v našej tlači pravdepodobne vplýva okolnosť, že na motoristických pretekoch sa okrem domácich pretekárov zúčastňujú takmer vždy aj motoristi zo zahraničia a že veľa ráz ich trať prechádza územím viacerých štátov. Napriek tomu sa prihovárame za to, aby sa v praxi uplatňovala adaptovaná podoba *rely,* ktorá sa zhoduje s výslovnosťou.

Teraz venujeme pozornosť morfologickým údajom. Ako sme už uviedli, slovo *rely* sa v normatívnych príručkách hodnotí ako podstatné

meno stredného rodu, ale aj ako podstatné meno ženského rodu, pričom sa vždy uvádza, že je to nesklonné slovo. Ako ukazujú naše doklady, častejšie sa používa ako substantívum ženského rodu, a to nielen v písaných, ale aj ústnych prejavoch. Takto ho napr. používajú vo svojich reportážach a komentároch aj športoví komentátori Československej televízie v Bratislave. Chceme ukázať, čím je podmienená nejednotnosť v rodovom zaradení slova *rely* a v ostatnom čase uprednostňovanie ženského rodu. Slovo *rely* je nesklonné. Podľa Morfológie slovenského jazyka (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 130) „Neživotné nesklonné podstatné mená sú zásadne neutrá: *kliše, taxi, menu*". Podľa toho by aj slovo *rely* malo byť v slovenčine stredného rodu, a preto aj normatívne príručky uvádzajú stredný rod. V Morfológii sa však ďalej poznamenáva: „Iba významové súvislosti spôsobili, že niektoré z nich sú feminína: *avenue* (ulica), *causerie* (besednica), *revue* (prehliadka), *taille* (postava), *whisky* (pálenka)". Slovo *rely* sa veľmi úzko spája so slovom *jazda,* ktoré je ženského rodu. Istý čas aj boli pokusy nahrádzať slovo *rely* spojením *hviezdicová jazda* (pri ňom ide vlastne o kalk z nemeckého *Sternfahrt).* Tým si možno vysvetliť, prečo sa slovo *rely* začalo používať ako podstatné meno ženského rodu a prečo v súčasnosti prevláda práve toto rodové zaradenie. Možno predpokladať, že po istom čase sa slovo *rely* ustáli ako podstatné meno ženského rodu.

Ešte chceme upozorniť na náležitý slovosled pri použití slova *rely* v názvoch motoristických súťaží. Stretli sme sa s týmito názvami: *Rally FICC, Rallye Tatry, Rallye Monte Carlo, Slovakia Rallye.* Z týchto názvov nepokladáme v slovenčine za správny názov *Slovakia rallye.* Aj tu treba ako v ostatných uvedených názvoch dať slovo *rely* (resp. *rallye*) ako všeobecné podstatné meno pred jedinečný názov, teda *Rely* (resp. *Rallye) Slovakia.* Takýto slovosled názvu sa opiera o spojenia typu *rieka Dunaj, hrad Likava, kino Slovan,* kde vlastné meno je postponovaným zhodným prívlastkom.

Z pravopisného hľadiska upozorňujeme aj na to, že slovo *rely,* ak sa uvádza v názve športovej súťaže za radovou číslovkou označujúcou poradie príslušného ročníka súťaže, treba písať s malým začiatočným písmenom, napr. *XXXV. rely (rally) FICC.* Táto požiadavka je v zhode s Pravidlami slovenského pravopisu (s. 41), kde sa uvádzajú príklady na písanie veľkých písmen v názvoch pravidelne sa opakujúcich podujatí, napr.: *V. (Piaty) rok streleckeho školenia* (ale *Rok streleckeho školenia), XIII. (Trinásty) zjazd KSČ, II. (Druhý) svetový kongres obrancov mieru.*

Na záver: Slovo *rely* sa v našej tlači zatiaľ používa v pôvodnej anglickej pravopisnej podobe *rally,* častejšie v podobe *rallye,* prevzatej z francúzštiny a zaraďuje sa k podstatným menám ženského i stred-

ného rodu. So zreteľom na stupeň zdomácnenia pôvodného anglického slova *rally* v slovenčine odporúčame uprednostňovať adaptovanú písomnú podobu *rely* ako podstatné meno ženského rodu.

M. Považaj

Jogín, alebo jogista?

V ostatnom čase sa v dôsledku rozvoja telovýchovy čoraz častejšie stretáme s výrazom *joga.* Pri tvorení názvu osoby, ktorá tento druh telocviku pestuje, prejavuje sa istá rozkolísanosť.

Predtým ako začneme túto jazykovú problematiku rozoberať, nazrieme do Slovníka slovenského jazyka (ďalej SSJ). Pri písmene *J* sa pravdepodobne na toto slovo — azda nedopatrením — zabudlo, v šiestom (dodatkovom) zväzku však nájdeme tieto dve heslá: *joga -y* ž. 1. jeden zo šiestich indických ortodoxných filozofických systémov, jogizmus; 2. telesné cvičenia, ktoré sa utvorili v súvislosti s týmto filozofickým systémom, jogizmus; *jogizmus, -mu* m. (ind.) joga; *jogista, -u* m. prívrženec jogizmu; *jogistka, -y, -tiek* ž.; *jogistický* príd.: *j-é cvičenie.* Malý slovník cudzích slov (M. Ivanová-Šalingová, SPN 1972) uvádza namiesto podoby *jogista* výrazy *jog* i *jogín* s vysvetlením „vyznavač jedného z ortodoxných systémov indickej náboženskej filozofie".

Nie je ťažké nájsť analógiu s inými názvami osôb zaoberajúcich sa istým druhom športu (porovnaj *futbalista, hokejista, tenista, kulturista ...)* a zaradiť k nim aj podobu *jogista.* Čo sa týka podoby s príponou *-ín,* t. j. *jogín,* tá je zriedkavejšia, lež nie nesprávna. Táto prípona sa vyskytuje napríklad v slovách *rabín, beduín;* ňou sa končí aj dnes už zriedkavé slovo *murín* (= černoch). Ide o názvy osôb z oblasti Orientu. Ak sem zaradíme už spomínané substantívum *jogín,* dostaneme názvy osôb, ktoré sú si čímsi blízke: *rabín, beduín, jogín.*

Podobu *jóg,* ktorá vznikla pravdepodobne podobným odvodzovacím postupom ako v type *mágia — mág,* Malý slovník cudzích slov síce uvádza, no v súčasnosti sa už takmer nevyskytuje. Nepokladáme preto za potrebné bližšie sa ňou zaoberať.

Ukazuje sa, že v spisovnej slovenčine možno ponechať obidve podoby: *jogín* i *jogista,* lebo sú utvorené správne, ibaže ich musíme významovo diferencovať. Výraz *jogín* radíme používať vo význame „Ind, ktorý sa plne venuje joge" a podobu *jogista* rezervujme na označenie moderných priaznivcov jogy, ktorým je joga iba koníčkom. Prechýlená podoba od slova *jogista* bude *jogistka* (tak ju uvádza aj SSJ). Nuž a ak by sa našla žena (Indka) vášnivo holdujúca joge, nazvali by sme ju *jogínka.*

P. Novák

SPRÁVY A POSUDKY

Trojúsmevový miláčik

Próza Petra Jaroša ***Trojúsmevový miláčik,*** ktorá vyšla predlanského roka (1973) vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ, zaujme čitateľa z mnohých stránok. Už pri počutí a prečítaní nadpisu diela sa ohlasuje v nás otázka, čo sa môže podávať a skrývať pod týmto dá sa povedať, mládežníckym názvom; potom podobné, no azda priehľadnejšie otázniky sa zjavia i pri troch nadpisoch jednotlivých častí: 1. *Dejstvo alebo ešte raz od začiatku,* 2. *Polohy a skutky,* 3. *Uhlíky a pečenie.*

Hádam každý pozornejší čitateľ slovesného umeleckého diela hľadáva motiváciu názvu čítaného diela a miesto, kde sa odkaz na názov alebo celé jeho znenie zjaví v texte po prvý raz. Peter Jaroš takýto kľúč k nadpisu svojej prózy nedáva. Takýto postup jednotne uplatňuje v celom svojom rozprávaní; veľa ráz naznačí, ale nedopovie, alebo povie iba neskoršie (napr. že je Marako z Hýb, až na str. 145). Žiada, aby s ním čitateľ spolupracoval a zakončoval si po svojsky najmä osudové zásahy — údery ako neodhalené záhady, ktoré sa vari nadaria v živote každého človeka (dvojitá srnka, baranec s tajomným plieškom v tele, záhadná smrť poľovníka atď.).

O nadpise diela a jeho troch častí a hádam i o nadpisoch všeobecne nám čosi nadštrkne autorova zmienka o tom, že jeho spomínajúci Marako si v mestečku M., kde bol na ročnej pedagogickej praxi, robil poznámky a dal im názov *Zápisky z červených polí od prameňov neskutočných chutí, z oblasti veľkých napájadiel.* O tomto názve autor vraví: „Možno pochybovať o tom, či názov vystihoval presne obsah záznamov, či im dokonca neprotirečil svojou bombastickosťou, ale to nie je najdôležitejšie. Názov nebol podnetom ani príčinou zápiskov." (55)

O názve Jarošovho diela i jeho častí možno povedať, že majú obrazný a všeobecne náznakový ráz, dovoľujúci voľnú, a preto niekoľkonásobnú interpretáciu.

Hlavnou postavou diela je *Marako;* jeho spomienky na rodné dedinské prostredie sa podávajú zväčša nepriamo (len v spomenutých *Zápiskoch* priamo: „ja-rozprávanie").

Usporiadanie spomienok sa nespravuje zásadami logiky: miestnej, časovej a príčinnej súvislosti, lež voľným behom pamäti, v ktorej všetko minulé je akési rovnaké. Z hľadiska kompozičného princípu tejto Jarošovej prózy závažné je mudrovanie o čase na samom začiatku a potom takmer na konci diela. (Na začiatku s. 9) „Niekedy sa Markovi zdá, že v minulosti niet časového poradia, že to, čo bolo pred rokom, je rovnako minulé ako to, čo bolo pred dvadsiatimi či tisícmi rokmi. Marako hľadí na minulosť ako na biele filmové plátno, na ktoré pamäť premieta všetko minulé bez akéhokoľvek poriadku, piate cez deviate, chaoticky. Jedine ona vie oživiť, sprítomniť dávne obrázky, príhody, slová, tváre, krajinu." — (Na konci, s. 213) „Čas nekladie odpor. O čase bolo Markovi známe zo skúsenosti i z knižiek, že sa v ňom možno

pohybovať obidvoma smermi, do minulosti i do budúcnosti. O prítomnosti vedel zasa Marako toľko, že je, i nie je. Vzniká ako budúcnosť, stáva sa prítomnosťou a zaniká ako minulosť. Tieto neúplné poznatky o takej zložitej veci, ako je čas, sú však pre Maraka iba pomôckou. Pomôckou na to, aby mohol v prítomnosti spomínať na minulé a tušiť budúce." (Trojstránkovosť času = *trojúsmevnosť?)*

Toto skratkové výstižné konštatovanie ukazuje hĺbavé a znepokojujúce zacielenie autora na jednu z reálnych foriem bytia (a s ňou súvisiacu, neraz spomínanú pominuteľnosť), ale súčasne naznačuje i jeho celkový analytický filozofujúci prístup ku skutočnosti, k udalostiam, k ich vonkajšiemu i skrytému zmyslu cez zážitky mysliaceho, cítiaceho a konajúceho, ba i snívajúceho subjektu.

Prv ako by sme naznačili životnú filozofiu Petra Jaroša, tak ako sa ukazuje zviazaná s obsahom jeho diela *Trojúsmevový miláčik,* pokladáme za potrebné, lebo pre jeho dielo kľúčové, vysvetlenie mena *Marako.* — Na prvé prečítanie (počutie) vyvoláva asociáciu s menom *Maroško* a cezeň s významným Rázusovým dielom. (Hoci porovnanie s týmto dielom veľmi láka, nemôžeme sa pri ňom pristavovať; nateraz sa nazdáme, že podobnosti s ním sú dané iba tým, že spomienky ľudí pochádzajúcich z dedín horného Považia musia mať spoločné črty.)

Marka, prvá Marakova veľká láska, o mene Marako mudruje takto: — *To tvoje meno! — zadrhla sa v reči. — Čosi mi pripomína! Naozaj! Ale čo?!*

Nikdy na to neprišla. Čo jej mohlo pripomínať? *Raka? Mar, marivo!? Kar? Karamel? Mrk? Zmrákanie, mrak?* Trápilo ho to často... (40) Okrem toho, že nezvyčajné meno má vonkajší (zvukový) dotyk s menom *Maroško* a *Marka,* má svoju, autorom naznačenú vnútornú (symbolickú) zviazanosť s psychickým habitom a zacielením pomenovanej osoby, hrdinu diela, bytostne spätého s autorovou osobnosťou, a tak i s výberom a ladením jeho spomienok. Naznačuje sa tu chcená vecná spätosť mena a pomenovanej veci (v širokom zmysle).

Jarošov *Trojúsmevový miláčik* je spomienkové rozprávanie moderného človeka usadeného v meste, ktorý si z času na čas autom zabehne do rodnej dediny, kde jednak hľadá svoj „medový kútik" (= obľúbené miesto), chodí s priateľmi na vychádzky — poľovačky, čo tak trocha čitateľa strašia, lebo les tajomne zabíja, alebo pomáha pri poľnohospodárskych prácach (vyberanie zemiakov, kosenie), stavaní domu atď. a zažíva aj spomienkové rozprávania blízkych ľudí, povýšené na tradovaný zážitkový inventár dediny. A tak podávanie spomienok vlastných i spomienok druhých (zväčša príbuzných) ľudí náznakovo charakterizujú postupy rozprávky a implicitného posiedkového rozprávania.

Zážitkové spomienky iných ľudí sú v druhej časti *(Polohy a skutky),* tvoria zaokrúhlené celky a pripomínajú realistické dedinské rozprávky (krach mladého mäsiara Glenča, životné osudy Jura Laštiaka, zbojnícka kupecká rozprávka jedného z Marakových ujcov a na rozprávku povýšené rozprávanie o tom, ako sa Marakova stará mať pätnásť rokov chystala na smrť, no okrem nich sa pokračuje aj v Marakových zážitkoch pri stavaní domu na novej slovenskej dedine a pri kosení sena (so zážitkom márnej roboty: keď sa vyvrhol voz pred búrkou, Marakov otec seno v zlosti radšej podpáli).

V tretej časti *(Uhliky a pečenie)* sa pokračuje vo vlastných spomienkach, zážitkoch, a to tých, ktoré Maraka trápia, škrú, pália, užierajú, ba podaktorých ľudí aj zožerú (myšlienka *Nevieme žiť* dovedie Marakovho známeho k samovražde) a motivujú jeho životný imperatívny, ale málo účinný úmysel *Polepšim sa!*

Životnú filozofiu (zovšeobecnené skúsenosti) Petra Jaroša naznačíme niekoľkými výrokmi:

1. Všeličo sa ešte budeš musieť naučiť, aj to, čo nebudeš chcieť. A keď sa dožiješ staroby, budeš musieť aj zomrieť. (29)

2. [Keď sa Marako naučil kosiť.] Po týždni si ho otec zavolal k sebe. — Videl som, ako si sa to naučil, — povedal. — Mám z teba radosť. Pamätaj si, čo hovorieval tvoj starý otec a čo ti aj ja dnes často opakujem: chuť, chuť, pri mne buď! (30)

3. Človek, ktorému sa nedostáva uznania, zatrpkne. Začne žalostiť a žiarliť na všetkých, ktorým sa uznania dostalo, a preto im ubližuje. (30)

4. Všetko sa odohráva akosi nebadane. Zjavné sú iba výsledky. (30)

5. Živé dlávi [= gniavi, hubí] živé. (32)

6. Kým sa rodia deti, radosť žiť na svete! Treba aj stavať! (151)

7. Z ľudovej múdrosti: Dvom veciam sa žiaden človek nevyhne: aby mal otca a mater a dvoch starých otcov a dve staré matere. (153) — Marako si nadosmrti zapamätal jeden výrok starého otca, ktorý často opakoval: Kto sa nenarodil, kto sa neskôr neoženil, kto nemal deti, kto svoje deti neženil a nevydával, kto nemal vnukov a vnučky a kto nakoniec nezomrel, ten nemôže byť úplným človekom. (162)

Z jazykovej stránky v užšom zmysle uvedieme pozoruhodné prirovnania (a), doplnkový nominatív rovnocenný s takzvaným absolútnym akuzatívom (b) a tie jazykové prostriedky, čo dávajú Jarošovmu dielu stredoslovenský ráz (c).

a) Miesto, kde stáli voľakedy hracie automaty, ho [Maraka] prestalo vzrušovať a dobrá Vinita mu vypadla z pamäti *ako mliečny zub z ďasna.* (36) — Vtedy, keď sa prvý raz stretli na stanici, minula sa hodinka, *akoby vypadla z vrecka.* Po rokoch, na ulici okresného mestečka, sa mu zdalo desať minút s Markou *dlhých ako zima.* (39) — Ľudia *mreli* od zimy *ako mreny.* (94) — ...Vavrinec sa už teraz usmieva popod fúz; perou mu potrháva *ako psovi chvostíkom.* (126) — V jednej ruke niesol [Niko] mäsitú a od mrazu stuhnutú slaninku, v druhej oťažkával biely, *ako pampúch vysoký chlieb.* (129) — Na samom temene Kráľovej [Marakov obľúbený kútik] je horička, *nie väčšia ako námestie v Bardejove.* (145) [Keď sa človek odhodláva stavať.] Dom musí v človeku dozrieť *ako hruška na konári.* (146) — Od rána býva na tých zvlnených vŕškoch *sparno ako v bačovom kotli* [má byť kotle] (165) — Chvíľa vydržala. Bola pekná a teplá, seno preschlo a rozvoniavalo *ako bukréta.* (166) — Kde-tu sa zjavovali skalné balvany, na ktorých, *ako vyplznutá srsť,* rástli borovicové krpáne. (190) — Na konci roku bol majáles a Marako bol šťastný, keď si mohol s Inkou [mladou učiteľkou-krásavicou] zatancovať. Nielen on, skoro všetci spolužiaci. Lúčili sa s ňou. Potom sa opili vínom. *Stála* nad ich stolom *ako dobrá limba,* jej vyčítavé, ale i láskavé slová *padali* medzi nich *ako limbové šušky s chutnými jadierkami.* (28)

Ukážkové prirovnania hovoria samy za seba; sú názorné, esteticky účinné,

majú žriedlo v prirodzenom pohľade na veci — netreba im pomáhať širším komentárom.

b) Doplnkové nominatívy akoby fixovali podmet vety v istom postoji (polohe...) alebo reliéfne (filmovo?) privolávajú pozornosť na detail:

Dlho postávali [Glenčovci] pred predajňou, *hlavy zaklonené,* lebo sa nemohli vynadívať na tú novučičkú tabuľu. (108) — Podvečer sa vraciavali mladé ženy z okopávania šváboček. *Batohy na chrbte, motyky na pleciach.* (159) — Potichu otvoril dvere do pitvora, prešiel k izbovým, otvoril aj tie a pobral sa k posteli. Stará mama, oblečená v čiernom, ležala na bielej plachte, *ruky skrížené.* (163) — Pozerali na švagrovho psa, ktorý visel na remeni popri zrube. *Jazyk vyplazený, telo nehybné.* Obesil sa. (193) — Pozoruhodné je, že tento skladobný prostriedok používa Jaroš zväčša len v „osudových" (dramatických) situáciách.

c) Stredoslovenský (liptovský) ráz dodávajú Jarošovmu dielu tieto jazykové prvky: *byľku* (= trocha), *trzmať* (= trhať, šklbať), *švábočka, letušnie, zimušnie* (jablká), *kravky, starôtec, klč* (= tlč), *bľacha* (= plech), *zlô* (v poverách); chotárne názvy ako *Strmô, Zadnô, Vrabecinâ, Chopec, Záclonky; oni sa* (= sú). Sú to takmer napospol tie lexikálne a tvarové prostriedky, ktoré hodnotíme ako hovorové s ľudovým prifarbením. Jaroš ich používa striedmo, so zmyslom pre účinnú mieru.

Nesmieme zabudnúť ešte na to, že Jarošov Marako je taký literárny hrdina, ktorému sa sníva, len čo oči prižmúri, a tak autor hojne použil aj túto nestrženú vrstvu jeho vedomia. Ona tvorí akýsi retardačný prvok diela (snové celky sú vytlačené kurzívou), voľne spätý so spomienkovou osnovou, a pritom zvyšuje tajomnosť a záhadný podtext rozprávaného.

Keď sme prvý raz čítali Jarošovu prózu *Trojúsmevový miláčik,* čosi nás v jej jazykovom inventári aj zamrzelo; napr. pamäť všetko minulé premieta bez akéhokoľvek poriadku, *piate cez deviate* [ustálené je *dve na tri*], chaoticky; *udiať sa* známe z jazykového úzu daktorých novinárov [namiesto *stať sa, prihodiť sa*], *civieť* použité vo význame „zízať"; *húpať* namiesto *hojdať...* — napospol také prvky, o ktorých sa už písalo, a sú už významovo ustálené a voči iným vyhranene odlíšené. Malé priestupky tohto rázu však nemôžu narušiť celkový kladný dojem z tejto sviežej, modernej prózy.

Trojúsmevový miláčik patrí medzi tie knižky, ktoré nás nezaujmú na prvé prečítanie. Je to pozoruhodný, nekonvenčný, nerozvravený pohľad na novú slovenskú dedinu: moderná dedinská próza, miestami vrchársky (švantnerovsky?) tajomná, záhadná, ba i smutná (veď je v nej i krv vojny a smrť), no nie pesimistická. Ostáva v nej ešte dosť na objavovanie a odhaľovanie, čo rozvlní a obohatí jazykové povedomie čitateľa.

G. Horák

Ks

Účinný pomocník jazykovej kultúry

(Russkaja reč, 7, 1973, č. 1—6. Izdateľstvo „Nauka" Moskva)

Roku 1967 začal vychádzať v Ústave ruského jazyka Akadémie vied ZSSR nový populárno-vedecký časopis *Russkaja reč,* ktorý sa zaoberá problematikou jazykovej kultúry. Kultúra slova, časopis s rovnakým zameraním, ktorý začal vychádzať v tom istom roku, uverejnil o Russkej reči už v deviatom čísle prvého ročníka referát J. Horeckého. Prof. Horecký upozornil v ňom najmä na premyslenú koncepciu časopisu Russkaja reč, na jeho pútavosť a úsilie zrozumiteľne vyložiť problematiku.

Problémy jazykovej kultúry sú všade aktuálne a Russkaja reč za sedem rokov svojho jestvovania našla v širokej čitateľskej verejnosti veľký ohlas (vychádza v osemdesiattisícovom náklade). V krátkej správe sa nemôžeme podrobne zaoberať všetkými štúdiami a článkami, ktorých je v šiestich číslach siedmeho ročníka okolo 160, ale všimneme si skôr celkové zacielenie časopisu podľa jednotlivých rubrík.

Rubrika *Jazyk krásnej literatúry* venuje pozornosť jazykovej stránke diel ruských spisovateľov. V štúdiách a článkoch k výročiam narodenia alebo smrti veľkých ruských majstrov slova sa zdôrazňuje úloha jazyka v ich dielach. Autori príspevkov na materiáli z diel jednotlivých spisovateľov ukazujú, že všetci naozaj veľkí ruskí spisovatelia bezchybne ovládali svoj materinský jazyk, či to už bol najvýznamnejší ruský básnik minulého storočia Puškin, majstri lyrickej prózy Prišvin a Paustovskij, básnik D. Bednyj so svojím ľudovým jazykom zrozumiteľným širokým masám, dramatik A. N. Ostrovskij, pre ktorého dramatické diela je typická jazyková správnosť a presnosť, alebo Šolochov, ktorý svojím nesmierne bohatým jazykom vedel reprodukovať svet plný vášní, farieb, zvukov a vôní. Pre všetkých je príznačné to, že starostlivo vyberali presné výrazové prostriedky, že boli vynikajúcimi znalcami ruského jazyka. Spoločným menovateľom všetkých príspevkov v tejto rubrike je vyzdvihovanie dôležitosti jazyka v umeleckom diele. Rubriku dopĺňajú citáty z diel jednotlivých spisovateľov a spomienky súčasníkov, v ktorých sa hovorí o vzťahu spisovateľov a básnikov k materinskej reči.

Rubrika *Kultúra reči* obsahuje veľmi rôznorodé príspevky. Sú to príspevky o jazyku V. I. Lenina, J. K. Sverdlova, o ľudových výrazoch v umeleckom texte, o poetických neologizmoch, o kultúre reči v Bulharsku, aj o konkrétnych prípadoch použitia niektorých slov. Nás zaujal príspevok D. S. Lichačova (v 2. čísle) O slovníkoch a slovníkároch, v ktorom autor vysoko vyzdvihuje prácu na slovníkoch. Medziiným hovorí, že slovníky nie sú iba ukazovatele kultúry jazyka, ale aj celkovej kultúry národa. Slovníková práca má byť podľa Lichačovovho názoru nepretržitá, má prechádzať z generácie na generáciu.

V rubrike *Slovo spisovateľovi* pokračuje redakcia v uverejňovaní odpovedí spisovateľov na 5 otázok ankety, v ktorej vystupujú spisovatelia a básnici iných národných literatúr. Prvú časť odpovedí uverejnila Russkaja reč v predchádzajúcom ročníku. Otázky sa týkali najmä významu jazykových tradícií ruskej klasickej literatúry pre tvorbu súčasných spisovateľov, úlohy ruského

jazyka pri obohacovaní a rozvíjaní jazykov a literatúr národov ZSSR a pri oboznamovaní sa so svetovou literatúrou.

Russkaja reč sa zaoberá aj jazykom novín. V posledných rokoch sovietski novinári venujú veľkú pozornosť jazyku a štýlu novinových článkov. To je veľmi dôležité, lebo ako na to upozorňujú viaceré články v rubrike *Jazyk novín,* prostredníctvom tlače prenikajú do jazyka a aktivizujú sa v rečovej praxi nové slová a výrazy, ktoré označujú nové skutočnosti a javy spoločensko-politického a kultúrneho života.

V ďalšej rubrike sa zaujímavým spôsobom rozoberajú konkrétne otázky najmä z oblasti morfológie, syntaxe, ale aj lexiky a štylistiky.

Rubrika *Z dejín slov a výrazov* je venovaná vzniku a vývinu slov. Významy mnohých slov a výrazov súčasnej spisovnej ruštiny sa kryštalizovali celé stáročia; state v tejto rubrike osvetľujú históriu konkrétnych slov a slovných spojení.

Russkaja reč informuje svojich čitateľov aj o dejinách ruskej kultúry a písomníctva, o dejinách ruskej jazykovedy a významných ruských jazykovedcoch.

Časopis nezabúda ani na školu. V súčasnosti prechádzajú ruské školy na nové učebné osnovy ruského jazyka, ktoré majú zvýšiť úroveň vyučovania materinskej reči. Články v rubrike *Škola* vyzdvihujú aktuálnu otázku lingvistických základov vyučovania ruského jazyka, pretože „jazykový cit" sa musí spájať s poznaním zákonitostí jazyka. Úlohou školy je nielen vštepiť žiakom lásku k materinskému jazyku, ale predovšetkým naučiť ich presne a správne sa vyjadrovať.

V rubrike *Jazyková poradňa* uverejňuje Russkaja reč od 4. čísla materiál z rukopisu slovníkovej príručky s názvom „Grammatičeskaja praviľnosť russkoj reči. Slovar' grammatičeskich variantov", ktorú pripravili pracovníci oddelenia jazykovej kultúry Ústavu ruského jazyka. Príručka zachytáva gramatické a významové varianty slov a ukazuje, ktorý variant, resp. gramatickú konštrukciu treba použiť na správne a presné vystihnutie významu a štýlu.

Veľmi rozmanitá a bohatá je rubrika odpovedí na otázky čitateľov. Tieto otázky svedčia o úsilí čitateľov hlbšie poznať materinský jazyk, zlepšiť si vlastný jazykový prejav.

Časopis spestrujú rubriky *Praktické cvičenia zo štylistiky* a *Zábavná jazykoveda,* ktoré zaujímavým a príťažlivým spôsobom umožňujú čitateľovi rozšíriť si slovnú zásobu.

Časopisy Russkaja reč a Kultúra slova majú rovnaký cieľ — usmerňovať širokú verejnosť v otázkach kultivovania materinského jazyka, zvyšovať kultúru reči všetkých používateľov. Russkaja reč je však tematicky širšia. Štúdie a články sú písané zrozumiteľne a pútavo, jazykovednú problematiku približujú čitateľovi populárnym štýlom; je to časopis určený veľmi širokému okruhu čitateľov.

V. Dorotjaková

SPYTOVALI STE SA

Ker, pl. kry. — Slovo *ker* sa v bežnom hovorenom jazyku používa pomerne zriedka. Zvyčajnešia je zdrobnená podoba *kŕik, kríček,* na strednom Slovensku zasa *kriak, kriačik.* V písanom jazyku je slovo *ker* celkom bežné, jednak samo, jednak v spojeniach, napr. *okrasný ker, ružový ker, tŕnitý ker, malinový ker* (porov. SSJ). Ešte zriedkavejšie sa používa toto slovo v množnom čísle. Nemožno sa preto ani čudovať, keď sú aj niektorí rodení Slováci v pomykove, ako majú utvoriť od tohto slova tvar 1. pádu množ. čísla. Slovo *ker* patrí k tým nepočetným jednoslabičným slovám, ktoré majú pohyblivé *e,* t. j. koreň slova je v nepriamych pádoch neslabičný, pretože hláska *e* sa vynecháva. Tak je to napr. v maskulínach *deň — dňa, kel —kla, peň — pňa, pes — psa, sen — sna.* V ženskom rode je pohyblivé *e* v slove *ves — vsi* (v miestnych názvoch), *lesť — ľsti* (ale aj *lesti)* a *česť — cti* (po zmene *č/c)* a pohyblivé *o* v slovách *voš — vši, lož — lži.* V češtine je pohyblivé *e* častejšie. Je napr. aj v prípadoch *len — lnu, lev — lva, krev — krve, rez — rzi, reř — rži* a v slove *keř* je dvojtvar: *keře* i *kře.* Naproti tomu v slovenčine je *ľan — ľanu, lev — leva, krv — krvi, raž — raži, hrdza — hrdze,* ale iba *ker — kra.*

Vraciame sa k slovu *ker.* Správne tvary slova *ker* sú teda: *z kra, v kre, dva kry.* Tvary *kera, kery* sú nesprávne. Neslabičná podoba koreňa *kr-* je základom aj pri tvorení odvodených slov, napr. *krovitý, krovie, krovina, krovinatý, krovisko, kŕik* a pod. Podoby *kerovitý* ap. sú v spisovnom jazyku nesprávne.

K. Palkovič

Slová miera, merať a ich odvodeniny. — V súvislosti s prípravou ČSN Zákonné měrové jednotky, v ktorej sa neuvádzajú slovenské ekvivalenty, obracajú sa na nás viaceré podniky (Závod SNP v Žiari nad Hronom, Slovenské lodenice v Komárne a iné) s otázkou, ako prekladať české prídavné meno *měrový* a iné podstatné mená súvisiace s podstatným menom *míra* alebo so slovesom *měřit.* Ide najmä o spojenia *měrová jednotka, řád měrové služby, měrová soustava, měřicí jednotky* a pod.

Používatelia spisovného jazyka akosi váhavo prijímajú podobu *mierový,* lebo sa im pri jej počutí zväčša vybavia asociácie s podstatným menom *mier* (pokoj), napr. *mierové spolunažívanie, mierová spolupráca* a i. V úsilí vyhnúť sa nedorozumeniu uprednostňujú prídavné meno *meracĺ* alebo *merný.* Aby sme pomohli odstrániť uvedené pochybnosti, vysvetlíme, kedy je náležitá podoba *mierový,* kedy *merný* alebo *meracĺ.*

Prípona *-ový* je v súčasnosti pri tvorení vzťahových prídavných mien veľmi produktívna. Tvoria sa ňou aj prídavné mená od abstraktných podstatných mien, napr. *vojnový, cenový, pamäťový* atď. Do tejto skupiny patrí aj prídavné meno *mierový,* odvodené od podstatného mena *miera* a rovnozvučné s prídavným menom odvodeným od podstatného mena *mier* (pokoj).

Prídavné mená *meracĺ* a *merný* majú na rozdiel od prídavného mena *mierový* slovesný základ, a to sloveso *merať* (zisťovať alebo určovať veľkosť, rozsah, mieru).

Prídavné meno *meracĺ* vyjadruje, že predmet, ku ktorého názvu sa pripája, skutočne môže vykonávať pomenúvanú činnosť. Napr. *meracĺ prístroj* je prístroj, ktorým sa meria. Český ekvivalent podoby *meracĺ* je *měřicí*.

Činiteľské podstatné meno od slovesa *merať* je *merač* (česky *měřič*). Jeho prechýlená podoba je *meračka* (česky *měřička*), nie *‚meríčka'*, ako sa často píše i hovorí. Prídavné meno od substantíva *merač* je *meračský* (česky *měřičský*).

Príponou *-ný* sa od slovies tvoria prídavné mená s významom aktívnym (napr. *plodný*), neutralizovaným (*strelný, kúpny*), a pasívnym (*orný, dojný*). Prídavné meno *merný* patrí do skupiny s neutralizovaným významom (na meranie), podobne ako *pečatný* (na pečatenie) a i. Prídavné meno *merný* sa ako súčasť odborných termínov vyskytuje v rozličných odboroch, napr. vo fyzike sa používa termín *merné číslo*, v elektrotechnike termín *merný odpor* a pod. V češtine má rovnaký význam prídavné meno *měrný*.

V súvislosti s odvodeninami od slovesa *merať* spomenieme ešte podstatné meno *meritko*, ktoré sa používa nesprávne vo viacerých významoch. Ak ide o grafické označenie pomeru skutočnej vzdialenosti k zmenšenej vzdialenosti na mape, hovoríme *o mierke*. Meracĺ prístroj alebo nástroj sa nazýva *meradlo*. Slovo *meradlo* sa používa aj vo význame „rámec, rozsah, kritérium", napr. *v celoštátnom meradle, meradlo kultúrnosti*.

Naostatok pripomíname, že pri podobe *mierový* sa netreba obávať homonymie, lebo zo súvislosti vždy možno spoľahlivo zistiť, či ide o odvodeninu od slova *mier*, a či od slova *miera*. Český názov *řád měrové služby* prekladáme do slovenčiny ako *poriadok mierovej služby* a názvy *měrová jednotka, měrová soustava* ako *mierová jednotka, mierová sústava*, prípadne *jednotka miery, sústava mier*.

E. Rísová

Kotol — v kotle, topoľ — na topoli. — V týchto dvoch slovách a v iných slovách tohto typu robí ťažkosti tvar 6. pádu. Stáva sa to najmä používateľom spisovného jazyka pochádzajúcim z juhozápadného Slovenska, kde sa nerozlišuje *l* a *ľ* a kde sa slová zakončené na *l, r, s* a *z* skloňujú podľa mäkkých vzorov, t. j. v mužskom rode podľa vzoru *stroj*. Sú to napr. tvary *v kotli, na dvori, na nosi, na vozi*. Slovo *kotol* patrí medzi domáce a dávnejšie prevzaté zdomácnené slová zakončené na tvrdé *l*, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *dub: úmysel — o úmysle, uhol — o uhle, kostol — o kostole*, teda aj *kotol — o kotle*.

Slovo *topoľ* je zasa zakončené na mäkké *ľ* a skloňuje sa podľa vzoru *stroj* podobne ako napr. slová *cieľ — v cieli, kaštieľ — v kaštieli, kúpeľ — v kúpeli, úľ — v úli;* takisto je aj *topoľ — na topoli*. Rozdiel je, pravdaže, aj v nom. plur.: *uhly, kotly*, ale *úle, topole* a pod. Formy „na topole", „v úle", „tie topoly", „úly" a pod. sú v spisovnom prejave nesprávne.

K. Palkovič

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 9, 1975, č. 1. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok v januári 1975. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1975

Cena Kčs 3,—